

'IK HEB GEEN TIJD

DIFFERENTIËREN KUN JE LEREN

Bij de Universitaire Lerarenopleiding van de Rijksuniversiteit Groningen hebben Anita Warmelink-Balt en Paul Holthuis in september een docentenontwikkelteam opgezet, met geschiedenisleraren uit het noorden, die zich willen bekwamen in gedifferentieerd lesgeven. Zij ontwikkelen twee gedifferentieerde lessenseries, die zullen worden uitgevoerd. Een klein onderzoeksteam doet een voor- en naming en verricht kwalitatief onderzoek naar de ervaringen en opbrengst hiervan. De resultaten van deze experimenten zullen in het najaar worden gepubliceerd. Mogelijk vervolgt de RUG volgend schooljaar een dergelijk docentenontwikkeltraject.

OM TE DIFFERENTIËREN'

Hoe differentiatie uiteindelijk toch goed te doen is

Differentiëren wordt over het algemeen als een lastig en tijdrovend klusje gezien. Anita Warmelink-Balt legt uit hoe je het doet binnen de reguliere voorbereidingstijd en zonder al te veel gedoe.

Wel geweldig interessant, hoe je dat allemaal aanpakt met die klassen. Maar waar haal je de tijd vandaan om al die opdrachten te maken? Bovendien kom ik nu al tijd te kort om alle lesstof erdoor te krijgen.' Naar aanleiding van het artikel 'Voor elk wat wils' in *Kleio* 7 (2014) kreeg ik veel van dit soort reacties. Twee jaar geleden had ik precies hetzelfde kunnen zeggen. Met een volledige baan op het Willem Lodewijk Gymnasium, tien klassen, waaronder vijf in de bovenbouw, een nieuw examenprogramma en dus ook nieuwe PTA's had ik genoeg te doen. Ook in de lessen had ik geen tijd over: het programma zat voor mijn gevoel overvol. Langzamerhand kreeg ik bovendien in de gaten dat het nieuwe eindexamenprogramma een andere didactiek vereiste en dat mijn leerlingen veranderd waren. Met vijftien minuten voorbereidingstijd per les kwam ik al helemaal niet uit. Kortom, er nog iets extra's naast doen, leek me geen optie. Ik besloot daarom mijn oude manier van werken te vervangen door een nieuwe, waarin differentiatie centraal zou staan. Gaandeweg deze omslag stelde ik mezelf regelmatig de vraag: is structureel differentiëren in de geschiedenisles realistisch? Is het een kwestie van slim organiseren? Of is het nacht- en weekendwerk? Oordeel zelf. In dit artikel beschrijf ik mijn werkwijze en kijk ik terug op twee jaar revolutie in mijn didactiek. Centraal staan de vragen: Hoe win je tijd in de les om te kunnen differentiëren? En: Hoe maak je gedifferentieerde lessen binnen de reguliere voorbereidingstijd?

SLECHTE HUISWERKDISCIPLINE

Ook al geef ik les op een categoriaal gymnasium, het bleek een illusie te denken dat er geen niveauverschillen in mijn klassen waren. Naast enkele zeer slimme leerlingen, heb ik te maken met leerlingen die mijn vak moeilijk vinden en een grote groep die goed mee kan komen. Ik merkte dat ik in de loop van de jaren steeds meer aandacht was gaan steken in leerlingen die het niveau niet haalden. Zonder me daarvan bewust te zijn, had ik het

niveau van het huiswerk op die groep aangepast. In de praktijk betekende dat, dat leerlingen vragen maakten uit het werkboek (op translatieniveau) of een samenvatting schreven, tenminste, als ik er flink achteraan zat. Wekelijks bekeek ik hun schriften en constateerde dat veel leerlingen het huiswerk niet of slecht deden. Met een stevige stok achter de deur – cijfer, nablijven – nam het rendement wel toe, hoewel ik zag dat er veel van elkaar werd overgeschreven. Toen ik de leerlingen vroeg waarom zoveel van hen zo weinig van het huiswerk maakten, kwam er een stortvloed aan verklaringen, variërend van 'geen tijd', tot 'geen zin', tot te moeilijk of te makkelijk.

Deze slechte huiswerkdiscipline zorgde voor veel problemen. In de lessen moest ik toch maar weer vertellen wat in het boek stond, want zonder de basiskennis kon ik de door mij bedachte verwerkingsopdracht niet doen. Hiermee leerde ik de leerlingen die het huiswerk wel hadden gedaan, dat ze dat in de toekomst niet meer hoefden te doen. Immers, in de les vertelde ik wat zij al wisten. Het niveau van mijn lessen bleef hierdoor voor mijn gevoel te veel steken op kennis en begrip. Aan de vakvaardigheden kwam ik nauwelijks toe. Leerlingen die mijn vak moeilijk vonden, waren me erg dankbaar. Maar wat leerden de andere groepen in mijn klas van deze lessen?

TIJD WINNEN

Eerst besloot ik het huiswerk aan te pakken en zocht ik naar een manier om de basiskennis over te brengen en tegelijkertijd meer leerlingen aan het huiswerk maken te krijgen. Leerlingen die hun huiswerk deden, wilde ik belonen en ik wilde het maken van huiswerk urgenter maken. Daarbij was een belangrijk doel tijd in de les te winnen om met leerlingen die het huiswerk niet gedaan hadden, in gesprek te kunnen gaan. Daarnaast moest ook die laatste groep iets zinvol kunnen doen tijdens de lessen.

Ik koos ervoor te experimenteren met *flipping the classroom*.¹ Dat betekende dat ik mijn uitleg tot huiswerk maakte en de verwerking van de stof ►

Anita Warmelink-Balt is leraar geschiedenis en staatsinrichting aan het Willem Lodewijk Gymnasium in Groningen.

¹ Kennisnet geeft een artikel met Prezi is te vinden op: kennisnet.nl/the-mas/flipping-the-classroom. Meer achtergrond is te vinden een artikel van Brame: <http://tinyurl.com/n8oob4e>.

(het vroegere huiswerk) naar de les verhuisde. Na gesprekken met experts op dit gebied en een uitvoerige zoektocht op internet, ben ik tot de conclusie gekomen dat voor mij het inspreken van powerpointpresentaties het meest haalbaar is. Met relatief weinig ICT-kennis en -ervaring en simpele middelen (koptelefoon en microfoon) maak ik nu in dertig minuten een ingesproken powerpoint. Deze zet ik een week van tevoren online, in een elektronische leeromgeving. Als huiswerk luisteren leerlingen (en nu blijkt veel ouders ook) naar mijn uitleg. Ze kunnen de powerpoint printen en er aantekeningen bij maken. Om te zien of ze de stof begrepen hebben, maken ze direct na afloop een onlinequiz.²

**'MIJN KAT BEGON LUID TE MIAUWEN TIJDENS DE OPNAME;
HET GAF DE LEERLINGEN HET GEVOEL DAT IK HET ECHT TEGEN
HEN PERSOONLIJK HAD. HET IS MINDER ANONIEM'**

2 Hiervoor gebruik ik de (gratis) elektronische leeromgeving van *edmodo.com*, maar veel andere ELO's hebben ook een quizfunctie.

3 Voor een voorbeeld van een gedifferentieerde les met spotprenten uit de Nederlandse Opstand, zie *Kleio 7* (2014). Een taxonomisch model van de vakvaardigheden geschiedenis, op basis waarvan je leerlingen en opdrachten kunt indelen is ook te vinden in *Kleio 7*.

4 Een voorbeeld van een door mij gebruikte controlevraag in dit soort gevallen is: In hoeverre geeft deze documentaire een objectief beeld van deze historische gebeurtenis?

5 Een voorbeeld van een motiverende lesinstap uit mijn lespraktijk is het 'dat is gek, raar, grappig, complex'-moment. Leerlingen laten zien of ervaren dat wij in Nederland proberen het water buiten te houden, vergeleken met hoe de oude Egyptenaren dat deden bijvoorbeeld.

Met gesloten vragen toets ik daarmee hun kennis en begrip. Hierdoor nemen ze de stof nog een keer door en blijft het beter hangen. De resultaten van de quiz gebruik ik voor de lessen. Wie heeft het niet gedaan? Wie heeft de kennis al paraat? Voor wie is de stof nog moeilijk? Op basis van deze gegevens deel ik de leerlingen in en geef ik ze in de les een bijpassende opdracht.

Gaandeweg ontdekte ik dat een ingesproken powerpoint voor leerlingen in de middenbouw beter niet langer kan worden dan vijftien minuten. Je moet dus snel *to the point* komen. Ik vind het daarbij behulpzaam te werken vanuit een open, productieve vraag. In de powerpoint dicteer ik het antwoord op die vraag niet, maar geef uitleg over allerlei ingewikkelde begrippen of context. Met die deelonderwerpen zou een leerling zelf een antwoord op de centrale vraag van de powerpoint moeten kunnen formuleren.

Flitsende animaties, afbeeldingen en persoonlijke verhalen of grapjes verhogen in mijn ervaring de attentiewaarde van leerlingen tijdens het luisteren. Toen een van mijn katten luid begon te miauwen tijdens een opnamesessie en ik geen tijd had de opname opnieuw te doen, bleek dat juist dit soort dingen leerlingen het gevoel geven dat je het echt tegen hen persoonlijk hebt. Ze voelen zich meer betrokken, het is minder anoniem.

Na experimenten met het opgeven van door andere collega's ingesproken powerpoints als huiswerk, kies ik er nu bewust voor mijn eigen powerpoints te maken en in te spreken. Het geeft me bovendien de kans in te spelen op de actualiteit en de specifieke behoeften van mijn leerlingen.

SLIM ORGANISEREN

Nu had ik tijd over in de lessen. De uitleg die ik voorheen klassikaal deed – en die stevast langer duurde dan ik ervoor uitgetrokken had – zat nu in de powerpoint. Op welke manier ging ik die vrijgekomen tijd invullen? In de loop van vijftien jaar lesgeven, had ik een flinke schat aan lesmateriaal verzameld en ontwikkeld. Activerende opdrachten, films en documentaires waar ik eerder slechts heel zelden tijd voor had in de les, leken nu weer een mogelijkheid. Daarnaast moesten leerlingen de stof nog actief verwerken. Eerder zat dat immers in het huiswerk, nu was dat daarin minder prominent aanwezig.

Nadat ik mijn bestaande materiaal had geanalyseerd, bleek dat het meeste materiaal – ook de opdrachten die ik uit het werkboek liet maken – geschikt was voor de middenmoot, leerlingen die het niveau redelijk tot goed aankunnen. Zwakke leerlingen en zeer slimme leerlingen werden niet goed genoeg geholpen door deze opdrachten. Ik besloot uit dit bestaande materiaal opdrachten af te leiden voor de zwakke en de zeer slimme leerlingen. Voor de zwakke leerlingen maakte ik er meer translatievragen bij, voor de sterke juist meer interpretatie- en evaluatievragen.³ Het bekijken van een documentaire kan bijvoorbeeld nog steeds. De nabespreking wordt een stuk interessanter. Eerst laat ik leerlingen uit de drie verschillende groepen onderling hun antwoorden bespreken, waarna ik klassikaal een aantal controlevragen kan stellen ter afronding.⁴

Door deze nieuwe manier van werken heb ik tijd gecreëerd voor grotere activerende opdrachten tijdens de les, waarin de vakvaardigheden meer aan bod komen. Leerlingen helpen bij het maken van een doelmatig uittreksel kan nu ook. In een op de drie lessen kies ik er bijvoorbeeld voor na een centrale, motiverende lesinstap, leerlingen te laten kiezen tussen het maken van een samenvatting,

tijdbalk of mindmap, of te oefenen met moeilijke vragen over de stof. Leerlingen die de stof lastig vinden, kan ik zo meer aandacht geven en leerlingen die het eigenlijk al onder de knie hebben, kan ik hierdoor uitdagen. Opvallend vind ik dat ook goede leerlingen vaak moeite hebben met de stof samenvatten. Tijdens deze lessen is het me ook duidelijk geworden dat begrijpend lezen, zowel in de onderbouw als in de bovenbouw, soms problematisch is.

Tijdens een gedifferentieerde les, begin en eindig ik altijd klassikaal.⁵ Terwijl de leerlingen aan hun opdracht werken, loop ik rond om individuele vragen te beantwoorden en te zien wat leerlingen doen en waar ze moeite mee hebben. Het geeft me de gelegenheid beter zicht te krijgen op hun leerstijl en -strategie en wat hun sterke en zwakke kanten zijn. Met deze informatie kan ik de vervollessen beter laten aansluiten op de behoeftes van die specifieke klassen en leerlingen.

NIET ALTIJD SOEPEL

Werkt het? Ja en nee. Het is een hele omslag in mijn manier van werken, ook voor de leerlingen. Dat gaat niet altijd soepel. Ik viel snel terug in oud gedrag, hoewel ik merk dat dat niet altijd even erg is en dat het bovendien steeds minder wordt. Dit systeem vereist een goede planning. Vooraf moet duidelijk zijn wat je met de lessen wilt bereiken. Een leerdoelenlijst (kennen en kunnen) helpt mij daar erg bij. De powerpoints moeten een week voordat je in de les met dat thema bezig wilt zijn online staan, met het bijbehorende toetsje. Vervolgens moet ik eraan denken vóór de les de quizresultaten te bekijken en opdrachten kiezen die aansluiten bij enerzijds mijn lesdoel voor die dag, anderzijds de behoeftes van de leerlingen. Die diagnoses stellen gaat met vallen en opstaan.

Ook voor de leerlingen is het een hele omslag. Er moet 'opeens' veel meer gewerkt worden in de les. Sommige leerlingen luisteren liever een lesuur naar uitleg, zeggen ze. Andere leerlingen zijn erg opgelucht dat ze de lestijd effectiever kunnen gebruiken en dat er een vakdocent bij is om ze op weg te helpen.

Maar al mijn leerlingen weten beter waar de les over gaat, de meesten hebben nu hun boeken bij zich en het niveau van de lessen gaat omhoog. Ik vind mijn leerlingen al behoorlijk vaardig met de structuurbegrippen en vakvaardigheden. Ze zijn zich goed bewust van de waarde van de oriëntatiekennis. Ik ben tevreden over deze resultaten, hoewel ik niet kan ontkennen dat het zo rigoreus omgooien van mijn didactiek, zeker aanvankelijk, erg veel tijd en energie heeft gekost. ■

VIJF TIPS VOOR WIE HIER OOK MEE AAN DE SLAG WIL

1. Begin met het formuleren van je leerdoelen (kennen en kunnen) bij de les of lessenserie: welk minimaal lesdoel moeten alle leerlingen halen?
2. Probeer eerst een 'half flip': maak wekelijks een ingesproken powerpointpresentatie, met een controlevraag en geef dat op als huiswerk. Bespreek de controlevraag in de klas en geef les op je 'oude' manier.
3. Doe het samen: mobiliseer je sectie, of andere belangstellende collega's en zet een werkgroep op. Je hebt veel steun aan elkaar of je kunt het werk verdelen.
4. Gebruik bestaand materiaal: maak bij de kijkvragen voor een documentaire een opdracht met meer translatievragen en een met meer interpretatievragen.
5. Vraag om hulp: volg een cursus, nascholing of training om jezelf een vliegende start te geven. Vraag de schoolleiding om taakuren of nascholingsuren.

TIEN TIPS VOOR HET MAKEN VAN EEN INGESPOKEN POWERPOINTPRESENTATIE:

1. Houd het kort: maximaal vijftien minuten onderbouw, maximaal dertig minuten bovenbouw.
2. Werk vanuit een centrale, productieve, open vraag.
3. Noem de centrale vraag aan het begin en eind van de presentatie.
4. Geef de leerlingen bij de eerste sheet de tip de powerpoint te printen, zodat ze tijdens het kijken aantekeningen kunnen maken.
5. Maak het persoonlijk: geef de leerlingen het gevoel dat je de presentatie speciaal voor hen gemaakt hebt.
6. Gebruik elke keer hetzelfde format.
7. Gebruik handgebaren tijdens het spreken, om te voorkomen dat de opname erg vlak klinkt.
8. Wees niet te perfectionistisch: een verspreking gewoon corrigeren en niet alles opnieuw inspreken.
9. Vraag de leerlingen om feedback: hoe hebben ze het ervaren?
10. Koppel er een opdracht aan, zodat je kunt nagaan of ze de presentatie beluisterd hebben.